

ОЛЕНИЧ КАТЕРИНА
(Ужгород)

З історії дослідження коломийкової структури та жанру коломийки

Жанр коломийки та коломийкова структура цікавили і цікавлять багатьох дослідників українського фольклору – як вітчизняних, так і зарубіжних. Цей інтерес пов'язаний з багатьма факторами. По-перше, коломийкова структура є однією з найстаровинніших – її корені сягають часів древнього Риму (В. Гошовський); найбільше зразків з коломийковою структурою на наш час прослідковується у фольклорі слов'янських народів.

По-друге, цікавим є факт особливої концентрації коломийкових зразків на території Західної України. Саме тут коломийкова структура набуває особливого значення: вона стає парадигмою музичного мислення. З цієї причини дослідник В. Гошовський виділяє на Західній Україні так зване коломийкове мислення, або коломийковість, а також називає коломийкову структуру «карпатським архетипом». В конкретних зразках закарпатського фольклору коломийкове мислення проявляється дуже яскраво, і особливо переконливими є структурні трансформації різних жанрів «на користь» коломийковості.

І по-третє. Цікавим і спірним є питання походження жанру коломийки, яке і досі залишається відкритим. Існує декілька точок зору з цього приводу, але розбіжності, які зустрічаються в поглядах дослідників, є порівняно незначними. Ці розбіжності в основному торкаються таких моментів, як:

– **визначення часових меж походження коломийки**, які, за загальними даними, коливаються від XVIII до початку XIX ст.

– **жанрове походження коломийки**. Більшість дослідників схиляється до думки про вторинну природу жанру коломийки, який, в свою чергу виник з приспівки до танцю або із самого інструментального супроводу до танцю. Ця гіпотеза дійсно є основоположною, але дослідники мало уваги приділяли аналізу самих інструментальних танців, від приспівок до яких виник жанр коломийки. Тобто, більшість фундаментальних праць про коломийку опирається на аналіз пісень-коломийок. Першим з дослідників, які зачепили інструментальний пласт цього жанру, є В.Гошовський, який своєю працею «У истоков народной музыки славян» відкрив шлях до розуміння коломийки як синкретичного в своїй основі явища.

– **питання географічного походження коломийки і походження назви жанру**. До Гошовського фольклористи (як лінгвісти, так і музиканти) твердо стояли на думці, ніби слово «коломийка» походить від назви міста Коломия. Гошовський, в свою чергу, заперечує цю думку, аргументуючи свою позицію тим фактом, що в місті Коломия пісні з коломийковою структурою коломийками не називаються. Щоправда, з цією позицією можна посперечатися: якщо слово «коломийка» дійсно походить від назви міста Коломия, то якраз відсутність такої назви і підтверджує гіпотезу попередників Гошовського. Дійсно, навіщо самим жителям Коломиї називати коломийкою жанр, який споконвіку є їхнім, корені якого дійсно знаходяться тут? Назву «коломийка» могли дати жителі тих регіонів,

які перейняли традиції м. Коломиї, а саме – особливі мелодії чи награвання з Коломиї – коломийки (згадаймо аналогічні зразки – центральноукраїнські інструментальні танці Циганочка, Сербіяночка, Венгерка, назви яких говорять про своєрідну стилізацію фольклорних зразків даних країн, про вплив їхніх традицій на інші – в даному випадку, на українську традицію).

Щоправда, спростовуючи гіпотезу своїх попередників, Гошовський висуває нову гіпотезу: слово «коломийка» є складним, в основі його лежить корінь «коло» (який, доречі, присутній в багатьох назвах інструментальних коломийкових танців усіх слов'ян). Друга частина слова походить від дієслова «микатися» (тобто, рухатися). Дійсно, слід відмітити правдивість даного доказу, позаяк Гошовський не обмежується лише українським фольклором і знаходить аналогі у загальнослов'янських традиціях.

Але на цей час жодна з цих гіпотез не є остаточною доведеною: з одного боку, очевидним здається походження назви від міста Коломия, з іншого боку – загальнослов'янське трактування назви жанру теж має багато доказів.

У загальноукраїнському фольклорному контексті коломийкова структура зустрічається досить часто (історичні пісні, балади, хроніки), але квінтесенцією коломийковості є саме Західна Україна. Це пов'язане з подвійним жанровим втіленням (співана і танцьована коломийка), що дало змогу зберегти давні синкретичні традиції. Отже, в даному випадку будемо розрізняти поняття коломийки як жанру західноукраїнського пісенного та інструментального фольклору і поняття коломийковості як типу музичного мислення слов'ян, при якому витримуються такі співвідношення тривалостей і побудов, які приводять до структурної близькості окремих жанрів, на перший погляд не пов'язаних між собою.

Поняття коломийковості не обов'язково передбачає чітке дотримання коломийкової структури – воно є принципом побудови цілого, типом логіки, за якою розвивається музична думка. Коломийковістю нерідко пронизані і ті жанри, які не мають ніякого відношення до танцю чи пісні. Більшість дослідників схиляється до думки, що коломийкова структура є набагато архаїчнішою за жанр коломийки.

Коломийка як західноукраїнський фольклорний жанр розглядалася багатьма дослідниками. Початок наукового дослідження коломийок сягає початку ХІХ ст. Це були в основному невеликі пісенні збірки (С. Щасний) або нариси про походження та музичні особливості коломийок (Wacław z Oleska, О. Бодянський). Більшість з них опиралася на дослідження коломийки-пісні поряд з іншими жанрами народної мініатюри (краков'яками, шумками і т.д.).

Аналізуючи ранні дослідження коломийки, складається враження, що автори не брали до уваги інструментальних коломийок та співаних коломийок з рубатною ритмікою. Терміном "коломийка" вони називали ті зразки, які зараз вважаються приспівкою до танцю, а в народі називаються "танцьована коломийка" (так само, як і інструментальний танець). Це може свідчити про такі фактори:

- 1) Дослідники розглядали коломийку як новітнє явище і не пов'язували її з більш давніми фольклорними зразками (такими, як коломийка-танець).
- 2) Етномузикологи базувалися на працях лінгвістів і розглядали коломийку як суто вокальний жанр (про інструментальні зразки мова в лінгвістичних працях, зрозуміло, йти не могла).

3) Зразки коломийок були зібрані авторами лише в тих регіонах, де панував один тип коломийок (приспівки)

4) Співані коломийки з рубатною ритмікою інформанти не називали коломийками.

5) Вищезгадані співані коломийки ще не існували, або лише почали зароджуватись.

Першими дослідниками коломийок були лінгвісти, які, природньо, не мали за мету в повній мірі заглиблюватися в музичні особливості цього жанру, проте визначили його основні структурні та образні особливості.

Серед лінгвістичних досліджень коломийки та її форми на велику увагу заслуговує стаття ужгородського дослідника М. Бращайка "Про коломийку-пісню", опублікована у збірнику "Коломийка" в 1926 році. Автор в лаконічній формі подає основні ознаки жанру коломийки, описує коломийкову структуру. Дивує той факт, що Бращайко надає приклад пісні зі структурою 8+8, яку чомусь називає коломийкою, щоправда, вказавши, що дана структура є винятком: "Коломийки... суть стишками (віршами), складеными звичайно из одноґ дворядковоґ строфы. Буває, що складається з двох а рѣдко аж з трѣох строф... Коломийки мають окремый ритм. Ряди стихѣв (вершґ) коломийки складнґ и ритмованґ. Каждый ряд дѣлиться цезурою на двѣ части. Перша часть має 8, а друга 6 складѣв. Выимки деякґ служат хйба на под-твердження сего правила. Примѣром:

Горі селом іду собі

Тай коника веду собі

Тай коника тай кобилу

Тай дівчину чорнобриву" [Бращайко 1926: 9]

З цього випливає, що автор виділяє коломийки в окремих жанр не за структурними ознаками, а, швидше за все, за її характером та типом викладу думки: "... є то легонький, ядерний, коротенький стишок (вірш), вытворений при всегдашнѣм хвилевѣм настрою складача". [Бращайко 1926: 6]

Чи не найцікавішою в статті є думка про те, що народні виконавці шукають нових, розвинутіших форм музикування, ніж коломийка – на чужині наш народ "унимається єґ заспґвати, щоб не высмґяли и саме тому стараєся здобути собґ новґ піснґ з новыми формами и мелодиями" [Бращайко 1926: 9]. Ця думка може стати основою гіпотези про виникнення співаних коломийок від приспівок шляхом навмисного ускладнення і збагачення їхньої форми, можливо, не без впливу іноземного фольклору та професійної музики. Щоправда, коли почали відбуватись ці зміни в формі, визначити майже неможливо – це питання тісно пов'язане з питанням періоду виникнення коломийки як жанру взагалі.

В статті Бращайка присутня ще одна характеристика коломийки – як пісні, що співається "при танцях". Це може означати той факт, що автор не брав до уваги співані коломийки з розвиненою, рубатною ритмікою. З іншого боку, це може свідчити, що подібні зразки коломийок на час написання статті або не відносились до цього жанру, або були малорозвинені.

Як самодостатній музично-поетичний жанр, коломийка була досліджена в працях В. Гнатюка, І. Франка, Ф. Колесси а С. Людкевича. Сучасні дослідники (О. Дей, О. Правдюк, С. Грица, В. Юзвенко, Н. Шумада) розглядають не тільки коломийку-пісню, але і її прообраз – танець, від приспівки до якого виникла

співана коломийка. Торкаючись дослідження танців з коломийковою структурою, порівнюючи їхні історії походження та географічне розповсюдження, дослідники вже цим самим торкаються і питання коломийковості в цілому, виходячи за межі коломийки як жанру, і, тим самим – за межі українського фольклору.

У наукових працях XIX-поч.XX ст. існували гіпотези іноземного походження жанру коломийки. Його пов'язували із впливом угорського (Кодай) або сербського (Колесса) фольклору у проміжку часу між XVI та XIX століттями.

На мою думку, коломийка як жанр є суто українським явищем, а не напливовим, і формування його тривало на протязі багатьох століть, сягаючи у витоках часів слов'янської спільноти. Доказом цього є очевидний факт присутності коломийкової структури у пісенному фольклорі всієї України. Поряд з цим, танцювальні коломийкові жанри існують лише на заході (щоправда, це не є доказом того, що раніше не існувало подібних танців на всій Україні). Така територіальна розосередженість свідчить про древні спільноукраїнські корені жанру коломийки. Можливо, не слід шукати первинного втілення структури – танцювального чи пісенного, так як вони зародилися синкретично. В зв'язку з цим слід обґрунтувати мою версію пріоритету походження співаної коломийки від приспівки до танцю. Беручи за основу цю гіпотезу, я підкреслюю лише те, що коломийка не виникла самостійно як вокальний жанр VI – XIX століть, а сформувалась на основі якогось більш архаїчного явища. Розподіл коломийок на танцювальні та співані відбувся в пізніший період, коли синкретизм як тип мислення перестав бути провідним чинником традиційної культури. В зв'язку з цим, пісні з такою структурою історично сконцентрувалися в тих регіонах, де залишилися подібні танці. Це засвідчує присутність реліктів синкретичного мислення, за якого танцювальні і співані форми обумовлюють співіснування.

У зв'язку з таким збереженням древніх традицій, на Західній Україні законсервувалося і першопочаткове виконавське трактування коломийки як приспівки (своєрідного «додатку») до танцю. Щодо відгалуження співаних коломийок з розвинутою ритмікою, яка вулає структуру – вони можуть відноситися до порівняно пізнього пласту пісенного фольклору. Виходячи з цього, коломийка є тим жанром, якому поталанило зберегти сліди синкретизму у своїй подвійній природі, у двох варіантах виконавського втілення. Швидше за все, інші жанри українського фольклору теж мали подібні аналоги, але про це зараз можна лише здогадуватися. Своєрідним підкресленням цієї думки є фраза В. Гошовського, нібито коломийку взагалі не слід називати жанром: «...коломийку можна розглядати лише як визначений пісенний тип, пісенну форму або структуру...». Ця фраза наголошує на універсальності коломийкової структури, знову доводячи її первинність.

Література:

- 1) Барток Б. Музыка Венгрии и соседних народов. – М.: Музыка, 1966 – 80с. с нотами
- 2) Брацайко М. Про п'єсно-коломийку // Коломийка. Зб'їрник присячений I з'їзду руських національних хорів подкарп. руси. – Ужгород, книгопечатное акц. т-во "Уніо" в Ужгородь, 1926. – 36 с.
- 3) Василенко З. Закарпатські народні пісні. – К.: видавництво АН УРСР, 1962

- 4) Гошовский В. У истоков народной музыки славян – М.: Советский композитор, 1971. – 304 с.
- 5) Гошовский В. Украинские песни Закарпатья. – М.: Советский композитор, 1968. – 481с.
- 6) Гошовський В. Деякі особливості історичного розвитку української народної пісні на Закарпатті. "Народна творчість та етнографія", 1. Київ, 1960
- 7) Гошовський В. До питання про музичні діалекти Закарпаття (Матеріали першої міжвузівської конференції, присвяченої вивченню карпатських говорів №3).
- 8) Задорь Д. Коломыйки въ русской народной поэзии. // Журнал «Зоря», т.ІІ, №3-4, Ужгород: 1942, ст. 385-386
- 9) Іваницький А. Українська музична фольклористика. Методологія і методика. – К.: Заповіт, 1997. – 392с.
- 10) Колесса Ф. Декілька слів про мелодії народних пісень Підкарпатської Русі.//Колесса Ф. Музикозначі праці. К.: Наукова думка,1970,ст.401– 408
- 11) Шумада Н. Специфіка коротких пісенних жанрів сучасного слов'янського фольклору (VII міжнародний з'їзд славістів). – К.: Наукова думка, 1973 – 18с.
- 12) Шумада Н. Сучасна пісенність слов'янських народів. – К.: Наукова думка, 1981. – 264 с.
- 13) Шумада Н.С. Походження і розвиток коломийки як жанру // Юзвенко В.А., Гайдай М.М., Шумада Н.С., Круть Ю.З. Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору. – К.: Наукова думка, 1973. – с. 62-90
- 14) Юзвенко В.А. Взаємозв'язок фольклорних жанрів у їх історичному розвитку// Юзвенко В.А., Гайдай М.М., Шумада Н.С., Круть Ю.З. Розвиток і взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору. – К.: Наукова думка, 1973. – с. 3-21